

УДК 821.161.2-94:929Кобилянська О.
DOI <https://doi.org/10.32782/2409-1154.2023.64.46>

*Ліпницька І. М.,
кандидат філологічних наук,
професор кафедри української літератури
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова*

*Савченко І. В.,
кандидат філологічних наук,
професор кафедри української літератури
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова*

ОЛЬГА КОБИЛЯНСЬКА У ДЗЕРКАЛІ АВТОБІОГРАФІЙ

Анотація. Стаття присвячена вивченню автобіографій Ольги Кобилянської, відомої української письменниці і громадської діячки. Ольга Кобилянська залишила щедрий спадок еголітератури для дослідників її життя і творчості – п'ять автобіографій, щоденники, спогади та надзвичайно цікавий, а водночас багатий на спілкування епістолярій.

Метою статті є комплексний аналіз жанрових та структурних рівнів автобіографій Ольги Кобилянської в ракурсі дослідження особливостей репрезентації «авторського «Я».

З'ясовано особливості авторефлексії, автопрезентації та автоідентифікації як складного художньо-ментального комплексу авторської самосвідомості О. Кобилянської-письменниці. Автобіографії О. Кобилянської написані в різний час, з різних причин і для різних замовників.

Доведено, що в автобіографіях О. Кобилянська акцентувала увагу на самоаналізі власної творчості, мотивації написання творів, на тому, що формувало її як митця, що спонукало до творчості, як переживала трагедії та невдачі, як на неї впливали зовнішні події, яке значення для її мистецького самовдосконалення мало спілкування з конкретними людьми.

Важливою ознакою всіх автобіографій Ольги Кобилянської, є спорідненість власної біографії та творчості, тому історія життя представлена як хронологія творчого процесу, який не зупиняється (про це свідчить згадка про працю над повістю «Земля»). Стрижневою основою автобіографічного дискурсу О. Кобилянської є мистецька саморефлексія.

До створення автобіографічного тексту О. Кобилянська підходить як письменниця-модерністка, яка представляє себе публіці як героїню модерного нариса. Письменниця не відтворює спливаючі в пам'яті факти і події власного життя, а творчо їх переосмислює, використавши широкий набір інструментів психологічного аналізу, зокрема й психоаналізу. У такий спосіб авторка вирішує декілька завдань: ввести читача в магічний світ мистецтва, змодельовати ті ситуації з минулого, повернутися до тих важливих віх свого життя, які залишили певні питання, щоб віднайти відповіді, досягаючи психотерапевтичного результату.

Ключові слова: автобіографія, его-документ, его-текст, ідентичність, самопрезентація, психологія творчості, самоідентифікація, О. Кобилянська.

Постановка проблеми. Сьогодні, коли науковий інтерес до его-документу підкріплюється виробленням нової методології та принципів вивчення джерел особистого походження,

зокрема у філософії, історії, соціальних науках, традиційне прочитання таких текстів перестало бути єдино можливим, а перед дослідниками відкрилося безліч шляхів їх інтерпретації. Навіть звична термінологія («джерела особистого походження») за останні роки змінилася на користь запозиченого із зарубіжної історіографії терміна – «его-документ», в якому домінує авторська (суб'єктна) складова лінія, а форми, способи та ракурси самопредставлення автора підкріплені его-центричною формулою: «я-в-світі». Нові рамки суттєво збільшують кількість документів, додаючи до вже звичних автобіографій, мемуарів, щоденників, епістолярних текстів, записників тощо, сучасні сповідальні автонаративи: інтерв'ю, блоги, статті тощо, тобто всі ті джерела, в яких максимально виражена самопрезентація суб'єкта. Завдання дослідника его-документів полягає не стільки у виявленні справжніх, об'єктивних подій життя особистості, скільки у зверненні до суб'єктності (agency) і суб'єктивності автора, тобто аналізу не лише його вчинків та дій, а, що важливо, світогляду та сприйняття ним об'єктивної реальності, його творчої інтенції, мотивації мистецької діяльності, психології творчості тощо. Означені проблеми реалізують і нові підходи до осмислення такого роду джерел, хоча сама суб'єктивність раніше вважалася недоліком таких текстів. Одним із важливих способів роботи з его-документами є аналіз конструювання автором власної ідентичності, можливі маніпуляції з авторською та сімейною пам'яттю (цензурування або, навпаки, вигадування неіснуючих епізодів) тощо. Отже, для дослідника его-документу важливим є вислід специфіки авторської самореконструкції та репрезентації самого себе, власного «Я» без посередників і у різних аспектах.

Его-літературні тексти є вагомим джерелом, які містять автентичну інформацію про родовід, освіту, естетичні смаки, природний, соціальний, культурний простір формування, близьке коло комунікації, контакти, форми і види діяльності мистецької особистості, відкривають особливий світ, мотивацію вчинків у суперечливих ситуаціях, а найголовніше – розкривають таємниці психології творчості, застерігають від однозначності сприйняття фактів життєпису митця.

Аналіз сучасних досліджень. Сучасна українська літературознавча наука активно долучилася до вивчення різних аспектів автобіографіки українських письменників, зокрема і творчої особистості О. Кобилянської. Основними об'єктами вивчення его-документів письменниці в сучасному літературознавстві є жанрова природа его-літературних текстів (О. Матве-

ева, Л. Пустовіт), дослідження особливостей авторепрезентації письменниці, зокрема в щоденниках (Н. Колошук, М. Хмелюк), епістолярії (К. Криворучко), художній творчості (Т. Гундорова, С. Михида), відображення в его-текстах О. Кобилянської між-етнічних відносин (О. Драч) тощо. Однак вивчення стратегій реконструкції письменницею власної біографії в жанрі автобіографії ще не стали предметом наукового осмислення, а ті прикладні студії над життєписами письменниці (Г. Левченко, М. Павлишина, Я. Мельничук та ін. науковців) не дають цілісного уявлення про особливості авторефлексії, автопрезентації та автоідентифікації як складного художньо-ментального комплексу авторської самосвідомості О. Кобилянської-письменниці.

Метою статті є комплексний аналіз жанрових та структурних рівнів автобіографії Ольги Кобилянської в ракурсі дослідження особливостей репрезентації «авторського «Я».

Виклад основного матеріалу. Ольга Кобилянська залишила щедрий спадок еголітератури для дослідників її життя і творчості – п'ять автобіографій, щоденники, спогади та надзвичайно цікавий, а водночас багатий на спілкування епістолярій.

В автобіографіях О. Кобилянська акцентувала увагу на значущих подіях власного життя, мотивації написання творів, на тому, що формувало її як митця, що спонукало до творчості, як переживала трагедії та невдачі, як на неї впливали зовнішні події, яке значення для її мистецького самовдосконалення мало спілкування з конкретними людьми. Власне, автобіографії О. Кобилянської дають можливість зрозуміти особливості індивідуального психічного життя особистості та простежити в ньому кореляції її творчості.

О. Кобилянська написала не чотири, як стверджував Л. Луців [1, с. 7], а мінімум п'ять автобіографій, які різняться часом написання, об'ємом інформації та своєрідністю самопрезентації, а водночас мають багато спільного – представляють концентрований погляд мисткині на творчість, її значення у власному житті, а головне, презентують складний і багатогранний внутрішній світ письменниці, акумулюючи духовне кредо мисткині, розкривають індивідуально-авторську картину світу. Дослідник творчості О. Кобилянської Д. Бучко вказує ще на два листа письменниці, які дотичні до жанру автобіографії та в яких вона більшу увагу присвячує не собі, а родині, зокрема йдеться про старшу сестру Євгенію та братів Олександра і Володимира, про перебування Лесі Українки на Буковині та самої О. Кобилянської на хуторі Зелений Гай [2, с. 31–32]. Однак, зауважимо, що домінуючими рисами автобіографії є «цілісна реконструкція життя автобіографа за чіткою хронологією подій з виписуванням основних саможиттєписних тематичних блоків: («родовід», «дитинство», «юність», зріле життя», «освіта», «професійне життя», «повсякденне життя» [3]. У такому випадку ці листи мають ознаки мемуарів, а не автобіографій.

Автобіографії О. Кобилянської написані в різний час, з різних причин і для різних замовників. Першу автобіографію, як вважав дослідник творчості письменниці Л. Луців, О. Кобилянська написала 17 січня 1898 року в формі листа до чеського енциклопедиста, дослідника-етнографа, популяризатора української народної словесності та художньої літератури, дійсного члена Наукового товариства ім. Шевченка, товариства «Прогрес» та ін. громадських організацій Франтішка Ржегоржа, [1, с. 7]. Про це прохання чеського вченого О. Кобилянська згадала у листі до О. Маковей: «Вчора писав мені з Праги Ржегорж.

Просив прислати йому свою біографію, бо хоче її там в якійсь енциклопедії помістити» [4, с. 313]. Однак Л. Луців не побачив важливої деталі в листі письменниці до чеського дослідника, зокрема зауваження, що першу автобіографію вона надіслала в передмові до чеського видання повісті «Царівна»: «Посилаю Вам свою довшу повість «Царівну», в передмові котрої знайдете найпотрібніші Вам точки до біографії» [4, с. 315]. У цьому ж листі, очевидно, не задоволена вже надісланою власноруч складеною біографічною довідкою, яка має фактографічний характер, авторка подає більш розлогу інформацію про себе. Важливою ознакою цієї автобіографії, як і всіх наступних его-текстів такого формату, є те, що власну біографію вона не відділяє від власної творчості, тому історія життя представлена як хронологія творчого процесу, який не зупиняється (про це свідчить згадка про працю над повістю «Земля»).

Отже, мова йде про дві автобіографії різного формату і призначення: перша містить лаконічну біографічну довідку про себе для енциклопедії, її особливість – лаконічність та стандартність формату, а в другій, написаній у формі листа, авторка прагнула дати своєму візаві не звичайну біографічну інформацію, а дещо більше «про себе саму».

Стрижневою основою автобіографічного дискурсу О. Кобилянської є мистецька саморефлексія. Це підтверджують способи самоосмислення авторкою власного мистецького процесу в другій автобіографії. Уже початок автобіографічного нарису («Самому авторові публіці про себе оповісти – се доволі тяжко. Передовсім питає він, що їй сказати, щоби їй цікаве було, і чого би вона хотіла знати» [5, с. 303]) настроює реципієнта на якусь особливу історію, пов'язану з життям і творчістю митця.

Автобіографія, як відомо, має ретроспективну форму оповіді, де пам'ять виконує функції відбирання, нанизання, відтворення інформації. Звичайно, автобіографіст бере безпосередню і активну участь у формуванні автобіографічного нарису: він відтворює не лише те, що підказує автобіографічна пам'ять, а те, чим хоче поділитися з конкретним реципієнтом (відбирає інформацію), як себе ідентифікує (презентує власне «Я») і в який спосіб хоче цю інформацію донести (підходить до самопрезентації себе з позиції Іншого). Автобіографія буде тим цікавішою читачеві, чим більше фактів і подій, учасником, яких був автор, наповнять автобіографічний текст. Оскільки О. Кобилянська підкреслила на початку твору, що «я про себе не маю багато що сказати», то своє завдання вона реалізує, акумулювавши власний хист, який допомагає зробити цікавим текст з малою кількістю подій.

До створення автобіографічного тексту О. Кобилянська підходить як письменниця-модерністка, яка представляє себе публіці як героїню модерного нарису, яка може «проаналізувати і виповісти свої власні бажання, вимоги до дійсності й бачення свого місця в ній» [6, с. 7]. Отже, О. Кобилянська не відтворює спливаючі в пам'яті події власного життя, а як модерністка творчо їх переосмислює, використавши широкий набір інструментів психологічного аналізу, зокрема й психоаналізу. У такий спосіб авторка вирішує декілька завдань: ввести читача в магійний світ мистецтва, привідкривши перед ним невеличку щілину до власної творчої лабораторії, а також змодельовати ті ситуації з минулого, повернутися до тих важливих віх свого життя, які залишили певні питання, щоб віднайти відповіді, досягаючи психотерапевтичного результату, пишучи автобіографію не стільки для читача, скільки для себе.

Так, говорячи про свій рівень освіти, завваживши що мистецької школи як такої, на яку б могла опиратися письменниця-початківець, не було («хіба те було моє, що прочитала, а що я і могла таке читати в малім містечку, як Кімполунг, куди ми відтак пішли?» [4, с. 316]), О. Кобилянська ж виправдовує перші мистецькі невдачі. Роздумами про спосіб життя («Життя веду дуже тихе і монотонне. Не ходжу ні на які голосні забави, дуже рідко до театру, ніколи на бали і рідко на концерти, хоть музику люблю пристрасно, і вона має на має дуже сильний, майже потрясаючий вплив») [4, с. 317] вона виправдовує самотнє існування, віддаленість від центрів культури, а відтак формує власне мистецьке кредо («Держуся засади, що артист чи там писателє повинен описувати «вибрану» дійсність і ніколи не забувати, що штука і всякий артизм любить помимо всього зніження, то є любить тонкість і делікатність, Всяка грубість відпикує мене, і я не могу з нею брататися») [4, с. 317].

Ця автобіографія вражає відвертістю і щирістю письменниці. Інформація про себе, якою вона ділиться, попри певну уривчастість, дає повне уявлення про психофізичне становище письменниці цього часу. Крім загальних фраз про творчий шлях, лист містить інформацію особистісного характеру: мисткиня зізнається про кричущу самотність, проблему спілкуватися з широкою аудиторією («Не сходжуся ні з літератами, ані з ученими, і розривки мої дуже примітивної натури») [4, с. 317] через неможливість виїжджати з дому (навіть у Львові не була 6 років), відсутність умов для творчості («Найкращий час, час в котрім я би много зробила, а то перед полуднем, я мушу посвящати праці домашній, як замітати і т. д.» [4, с. 316]). Попри такі проблеми, О. Кобилянська хоче, щоб її сприймали як щасливу жінку – привідкриває завісу особистого життя. Можливо, щоб не вразити пана академіка відлюдкуватістю, щоб зазначити свою значущість в літературно-мистецькому житті, а головне, підкреслили жіночу приналежність, вона натякає на особливі стосунки з О. Маковеєм: тричі(!) радить чехові списатися українським критиком і письменником, щоб від нього дізнатися про неї більше: «Зверніться до Маковея, спитайте його про характер моїх писань і про мене, а Він вам скаже всі злі і добрі сторони одного і другого» [4, с. 316].

Відчувається, що авторка ще молода, недосвідчена письменниця, невпевнена в собі, хоча і кокетує щодо власного хисту («Мусите знати, ласкавий пане, що я ... тішуся межі русинами великою симпатією») [4, с. 317]. Автобіографія презентує особливості світосприйняття, характер письменниці, її космічне бажання творити. Водночас в автобіографії відчувається відкритий гештат знехтуваності, недооціненості, який мисткиня прагне закрити творчим процесом. Все це свідчить, про велике бажання переконати чеського ученого у небуденності таланту, винятковості власної творчості, зацікавити своєю особою відомого вченого. Адже, починаючи з 1895 року, її твори друкуються у реномованих німецькомовних часописах, зокрема газетах Штутгарт, Берліна, Лейпцига, Відня, де, зокрема, з'явилися її німецькомовні та перекладені німецькою мовою новели («Природа», «Битва», «Некультурна»), які викликали великий читацький інтерес до прози української мисткині. Однак ніхто з німецьких критиків не виявив до її таланту такого зацікавлення, як Ф. Ржегорж.

Дві автобіографії, написані практично водночас для одного дослідника, свідчать не лише про зацікавленість авторки

у виданні її творів за межами батьківщини, але й про прагнення довести оточенню, не лише близькому (особливо батькам), але й мистецькому колу про те, що вона, жінка, попри всі життєві перешкоди, здатна власними силами пробитися в житті.

Можемо цілком погодитися з дослідником С. Михидою, який поставив під сумнів меланхолійність натури письменниці та відповідно характер її творчості, підкресливши «своєрідний конфлікт темпераментів» письменниці [7, с. 288].

Молода письменниця водночас дивується і тішиться зацікавленістю своєю особою та творчістю, хоче розказати світові якомога більше про себе. Отже, друга автобіографія представляє письменницю-початківець, яка переживає першу хвилю слави.

Третю автобіографію О. Кобилянська написала через 5 років, 1903 року, для болгарських поціновувачів її творчості, на прохання болгарського письменника і перекладача Петка Тодорова, який стежив за творчістю мисткині ще з 1900 року, коли вперше прочитав її твори в німецькій періодиці та особисто зазнався з нею, а 1903 року спеціально приїхав до вже відомої на той час письменниці у Чернівці з проханням написати твір до окремого видання її творів у Болгарії, де мала бути вміщена також силуетка про авторку. У листі до П. Тодорова О. Кобилянська пообіцяла, що надішле автобіографію з новою новелою «Під голим небом». Однак задум через особисту трагедію (розрив з О. Маковеєм), наслідком якої стала тяжка хвороба письменниці (частковий параліч) реалізувати не вдалося, автобіографія залишилася недописаною. Болгарське видання творів О. Кобилянської побачило світ 1904 р. без автобіографії письменниці, яка за життя авторки так і не була опублікована.

У цій автобіографії О. Кобилянська зосередилася на формуванні своїх мистецьких симпатій. Накресливши схему свого автопрезентаційного твору (народження автора, «хто були його родичі, які студії побирав він, під якими обставинами почав писати, котрі писателі й керунки впливали на нього, а потім – в якому напрямі прилучився він і що хоче своїми творами нового сказати [5, с. 303]), авторка в цілому її дотрималася, однак провідний акцент зробила на своєму грануванні як митця – чітко означає, що сприяло в зацікавленні літературною творчістю: читання, ведення щоденника, малювання, зустріч з тими, хто підтримав (Н. Кобринська та С. Морачевська (в дівочстві Окуневська), «взялася за перо»). У автобіографії мисткиня навіть зазначила етапи становлення: починала з поезії, а з часом почала «видумувати» новели: «Сама моя фантазія диктувала мені на папір повісти, новели і стихи» [5, с. 304].

Як і її героїні, О. Кобилянська презентує себе справжньою бунтаркою. Попри позірну покору, вона шукала вихід до свободи та самореалізації. Жага творчості була настільки потужною і нездоланною, що юна Ольга, щоб звільнитися від батьківської опіки і хатньої роботи, щоб мати можливість вчитися і творити, навіть була «готова вийти заміж за чоловіка старого, вченого дивака, професора, а то одиноко з причини, щоби виобразоватись при нім дальше» [5, с. 304–305], бо він мав велику бібліотеку і часто подорожував. Отже, юна Ольга демонструє в цій ситуації не меланхолійний тип характеру, а швидше холеричний. Вона постає як людина, здатна на поривання, на вчинок, який, на перший погляд, суперечить її поглядам, адже «ідеал мужчина і заміжжя» – кінець мріям, але оприявнює романтичну натуру початкуючої письменниці, на яку вплинули романи Є. Марлітт.

Мисткиня презентує себе як цілеспрямовану і сильну особистість, а разом чутливу, делікатну натуру, якій вдалося віднайти власний рецепт письменницької майстерності, найголовнішими ворогами якої були обмежене коло читання і відсутність системної освіти. Шукаючи виходу, вона, образно кажучи, відкрила інший портал для отримання інформації про навколишній світ: через безпосередню єдність з природою, сприйняття краси навколишнього світу, відчуття гармонії власного естетичного чуття з природним: «Прекрасна і сильна, дико-романтична природа моєї батьківщини стала яким-то світом моїм, котрий голубив, годував разом голодну душу мою» [5, с. 305].

Отже, третя автобіографія, написана вже відомою письменницею, свідчить про ріст мистецької майстерності письменниці, впевненість мисткині у власних силах, певну розкутість у поводженні з автобіографічною інформацією, здатністю до самоіронії, відсутність страху перед реципієнтом, який може або не зрозуміти її поривань, або їх засудити. Ця впевненість виявляється у здатності до самоаналізу, пориванні до звільнення від умовностей, в безкомпромісності оцінок – провідних рисах характеру письменниці.

Новий етап автобіографічності О. Кобилянської припадає на 20-ті рр. Як слушно підкреслила Я. Мельничук, «кількість та якість, фактичне багатство та художня (зображальна майстерність О. Кобилянської в автобіографіях міжвоєнної демонструють її ідейно-художню еволюцію» [8, с. 50]

Найбільш детальний та інформаційно насичений текст – це життєпис письменниці, що має назву «Про себе саму», викладений у листах до Степана Смаль-Стоцького, відомого українського науковця (мовознавця, літературознавця), педагога, культуролога, громадсько-політичного діяча, який після поразки УНР в 1920 році змушений був емігрувати з України до тодішньої Чехо-Словаччини, де працював в Українському вільному університеті та Карловому університеті.

За формою – це друга епістолярна автобіографія, представлена в двох листах до дослідника 15.–17.12 1921 року та 2.02.1922 року. Цей автодокумент кардинально відрізнявся від попередніх автобіографій, адже вони були інформаційно стислими (третя – недописана), кожна з них була присвячена якомусь конкретному аспекту життя і творчості письменниці. Причиною надзвичайно деталізованої і розлогої інформації про себе, родину, людей, які відіграли найбільшу роль в її мистецькому становленні і розвитку, було не лише прохання вченого-літературознавця надати якомога ширшу інформацію про себе для підготовки реферату до ювілею 30-ліття творчої діяльності О. Кобилянської. Справжніми причинами глибокого занурення в історію власного роду стала пережита травма: втрата батьків, рідних, котрі стали жертвами Першої світової війни (старший брат Олександр опинився в російському полоні у Сибіру, інший брат Максиміліан виїхав до нової червоної імперії), повоєнний комунікативний вакуум, хаос, коли О. Кобилянська відчула не просто самотність, а страшну відчуженість від рідного простору, адже Чернівці, де проживала письменниця, відійшли до Румунії, її досить активне епістолярне спілкування фактично припинилося (у листі до М. Шаповала вона написала «Я жила далеко від Вас, в інших обставинах і боролася на свій лад. Що правда була дуже самитна. Оден дорогий незабутний мною (а і Вами і єго жінкою) Євшан, писав до мене і від часу до часу як було єму

можливо відвідував мене. Від часу як він помер, мені здається, мій послідний мур за моїми плечима розвалився і дедалі і я зсунув на него-» [9, с. 154]

Ця автобіографія представляє особливу творчу самопрезентацію мисткині – заглиблення у таємничий духовний світ. Автодокумент відзначається неймовірною щирістю, відвертістю. На відміну від першої епістолярної автобіографії, у цьому єго-документі О. Кобилянська не кокетує із своїм реципієнтом, прагне нефальшивити, говорячи про власні переживання і чуття. Пережите трагічно відобразилося і на фізичному, і на моральному здоров'ї письменниці. У листах до М. Шаповала та П. Богацького відчувається страшна втома письменниці від невтішних новин, трагічних подій, чужої країни, а ще більше від невизначеності, погромів, жакливої матеріальної скрути. Отже, спогади про родинне життя, повернення в минуле стало для письменниці своєрідною релаксацією, душевним *intermezzo*.

У листах до С. Смаль-Стоцького О. Кобилянська вперше розкрила своє шляхетне походження: батько з «родини української та ще й гербової» (як декілька разів підкреслила письменниця), вказуючи на аристократичний родовід, витоки якого починаються з греко-католицького духівництва, а позаяк його дід не переймався цими земними справами, то і не «подбав за життя, щоб диплом шляхетства заховався для сина-одинака...» [5, с. 313]. Про батька у цьому документі О. Кобилянська згадує з величезною шанобою. Можливо, тому, що з висоти пережитих літ і трагедій, скрут і зрад, змирившись з його смертю, змогла пробачити вітцеві своє невлаштоване життя, погамовані мрії і сподівання, а потамававши комплекс Електри (взявши на виховання позашлюбну доньку брата Олександра, зреалізувала свою жіночу природу), відчула спорідненість сильних характерів, бо, як і вона, батько змушений був у чотирнадцять років покинути сім'ю, самотужки вивчитися, досягнувши неймовірних висот (був суддею), однак через людську несправедливість, чесність і безкомпромісність його натури служив «нижчим урядником у бюрі» [5, с. 313–314].

Щастя материнства, хоч і не біологічного, яке переживала письменниця, виховуючи племінницю, відкрило духовну спорідненість з матір'ю, про яку вона рідко згадувала в попередніх життєписах. Автобіографія свідчить, що материнство, яке О. Кобилянська відкрила в собі, наповнило її жіноче ество новими відчуттями умиротворення і милосердя. Найбільше її вражає, що материнської любові і турботи вистачало на таку велику сім'ю. Шукаючи джерела цієї неслітської любові і мудрості, вона звертається до родоводу матері, онуки відомого на Буковині «фабриканта фортеп'яна», «інтелігента німця» Вернера, який навіть мав свій маєток у с. Димці. Однак сім'я розорилася, тому нащадкам не випало ні тієї слави, ні матеріального достатку. Донька Вернера після смерті батька виховувалася в «домі українського пароха Николая Урицького в Глибочиці на Буковині (сусіднє село з Димкою)». Сім'я пароха дала їй освіту, традиційну для всіх жінок того часу: «господарське знання, знання красного шиття, гафтів, краснопис... знання Святого Письма, читання взагалі» [5, с. 315]. Іронія долі була в тому, що Марія – нащадок «фабриканта фортеп'яна» – грати на цьому інструменті не вміла. У 18 років її доля звела з Юліаном Кобилянським, і вона стала матір'ю великого дому, в якому виховувалося 7 дітей, де Ольга була четвертою дитиною, і якій мати передала сімейну любов до музики і до цього

інструменту. В автобіографії письменниці створила своєрідну сільветку пам'яті матері, яку називала «святою Мрією», «вдачі котрої я чи не все своє єство завдячую» [5, с. 316]

Святе сімейство – так можна назвати цю частину спогадів про родинне життя в домі Кобилянських, який став для майбутньої мисткині символом домашнього тепла і родинної єдності, душевного миру і братньої любові, моральної чистоти і мистецько-духовного наповнення, адже саме в дитинстві сформувалися ті її риси характеру і естетичні смаки, які вона удосконалюватиме в процесі власної творчості. Підтвердженням значення дому для становлення засадничих цінностей життя стало знайомство з Устияновичами та відкриття справжньої дружби, яку вони з Ольгою Устияновичевою цінуватимуть впродовж усього життя: «Се був перший правдивий руський дім, в який увійшли ми, діти, й почули, крім у рідній хаті, і деінде руську (так ми звали тоді українську мову) мову й руські пісні, де, так сказати розумілися усі й жили одним духом: малій дорослі, старші й менші» [5, с. 317]. Водночас архетип дому як утілення українського світу, любов до народного мелосу, захоплення класичною музикою, стане простором формування особливого фантазійного світу Кобилянської-мисткині, який органічно і химерно сплітатиметься в її дитячих «снах-оповіданнях» з національною міфологією, польськими і чеськими казками та не менш чарівним світом природи.

Така ідеальна модель традиційного щасливого життя, вплетена в свідомість з дитячих років, стала недосяжною для Ольги-дорослої жінки, бо вона сама в неї не вписувалася як людина, що прагнула реалізуватися не в сім'ї, а в мистецтві, котра мріяла не про жіноче життя, що не виходить за межі «трех К», а про чоловічий вибір можливостей і особистісну самореалізацію. Вона щиро любила своїх рідних, однак була переконана, що саме через них їй не вдалося досягнути мрії. Ця дихотомія, з одного боку, прив'язаності до дому, з іншого – постійного прагнення звідти втекти, стала причиною усвідомлення трагізму буття, трагедії недосяжності ідеалу, комплексу жертви людей і обставин.

Якщо в першій половині автобіографії О. Кобилянська загострить погляд на атмосфері дитинства, джерелах формування світогляду, то друга – цілковито присвячена творчим інтенціям і самоаналізу їх мистецької реалізації.

С. Смаль-Стоцькому вона вперше зізнається, звідки черпає матеріал для своїх уже відомих творів, відкриє таємниці творчого процесу. Світ природи, в якому жила і працювала мисткиня, формував уявлення про довершену красу і гармонію, радість і мудрість буття, а світ людей – про трагізм їх існування. Обидва ці світи стали джерелами творчості: «майже кождий нарис має щось із справдішнього життя в собі» [5, с. 323].

Автобіографія дає уявлення, що спонукало і мотивувало майбутню письменницю взятися за перо, – фантазійний видіння, сні, «прекрасна і сильна, дико-романтична природа моєї батьківщини стала яким-то світом моїм, котрий голубив і годував заразом душу мою», нестерпна самотність, а відтак спілкування з собою та зовнішнім світом через найпотаємнішу річ – щоденник, куди вона записувала «не лише всякі «произведенія» денні – но і все то, що займало мій ум і душу. І коли я пізнішими літами переглядала тії днівники – я сама дивувалася тій силі фантазії, котра говорила в тих скромних, дитячо-наївних, а заразом диких картинах» [5, с. 303].

Творчість ставала формою і сенсом існування мисткині: «Мене щось прямо пхнуло до пера. Тайком, щоби ніхто не знав, не чув, мов молода кітка, що закладалася до клітки з пташиною і боялася свідка, – я забралася до написання одного оповідання!..» [5, с. 321].

О. Кобилянська раз у раз наголошує на власній чуттєвості та вразливості, постійній зануреності в творчий процес, який натомість вибирає всю її енергію, вимагає жертви: «Всі дрібні поезії в прозі – се каплі моєї крові. Повставали з хвиль, де я чула себе понижуваною, несправедливо осудженою, одним словом, я плакала поезіями в прозі», «самота, душевна самота, протинне моїм почуванням оточення викликували в мені жаждою кинути те, що мене зворушувало до дна, на папір» [5, с. 321].

Автобіографія зрілої письменниці свідчить про перманентне прагнення вчитися і пізнавати, а відтак величезний вплив модерного мистецтва на її творчість, вироблення власного мистецького арсеналу, де провідну роль відіграватимуть настроєвість, емоційне-інтуїтивне сприйняття дійсності, підсвідомість, фрагментарність, сецесійність, синестезійність: «все, що робило коли зо зверхнього життя глибше враження на мене, переробляла моя душа, бо інакше я не може се сказати, – і я вклала се на папір» [5, с. 325].

П'ята автобіографія написана О. Кобилянською до ювілею творчості в березні 1927 р. У ній авторка акцентує не на психологічній адаптації до світу чи оприявленні себе-творця у світі, що було характерно для попередніх автобіографій. Вона презентує духовну самоідентифікацію письменниці. Основна увага прикута не до проблем витоків становлення її як митця та джерел мистецького мислення, а до самоутвердження в українському просторі.

Між останніми автобіографіями проміжок у п'ять років, які принесли і карколомні повороти долі, і новий життєвий досвід, і несподівані мистецькі відкриття. Цей час для силоміць відірваної від рідного простору письменниці став важливим для роздумів про історичну круговерть, в яку потрапила її батьківщина, що як і сама письменниця, переживала драматичну історичну траєкторію: від національного піднесення і створення держави до трагедії її втрати. Життя О. Кобилянської цих років символічно віддзеркалювало драматичні події кінця 10-х – початку 20-х рр. ХХ ст., однак погляди її на світ залишилися незмінними, а натура сильної жінки не давала впасти у відчай чи песимізм. Вона відчула неймовірну силу тяжіння до всього рідного, національного, українського. Автобіографія цього часу вербалізує найпотаємніші, найприхованіші чуття не лише жінки чи творця, але усвідомлення себе невіддільною та органічною частиною рідного народу.

Тому і композиція, і структура, і способи самопрезентації будуть відрізнятися від попередніх автобіографічних творів. О. Кобилянська навмисне зеуне час, з якого почне оповідь про себе – не з народження, а з віку, коли людина починає відкривати та усвідомлювати, хто вона, які її зв'язки із світом, якою є її рідна культура, що є духовним простором виживання. О. Кобилянська обирає вектор віднаходження себе і свого місця як митця в українському світі. Це своє сходження на вершину самопізнання авторка поділяє на декілька етапів.

Перший етап – етнічне самоствердження у 14–15 років, час, коли сім'я переїхала до Кимполунгу, де, як підкреслює письменниця, треба було не загубитися в людському потоці, «треба було себе духовно вижити тим, що зберегла та міс-

цевість з культури, літератури, мистецтва і науки між мішаною людністю як німцями, румунами, трохи гуцулів, мадярів і поляків» [5, с. 307].

Основою цих пошуків стали сімейні цінності, серед яких і рідна мова («У нас в хаті говорено по-українськи, а також по-польськи до часу, доки нам не стала доступна німецька мова, бо мати, хоч дуже любила українську мову і говорила нею радо, ба навіть, виходячи заміж за батька, перейшла з римо-кат[олицького] обряду на уніатський, не забувала матірньої мови... Та, як і казала я, в нас вдома мала перевагу мова українська» [5, с. 307–308]). З цієї причини батько, розуміючи, що школа віддаляє його дітей від коріння, рідної культури, попри скромні матеріальні доходи, знайшов кошти на приватне навчання своєї доньки української мови, бо «в публічних школах не вчено за моїх молодих літ по-українськи» [5, с. 308].

Другий етап – становлення національно-культурної ідентичності – пов'язаний із знайомством майбутньої письменниці з С. Окуневською та Н. Кобринською, котрі «отворили» перед сором'язливою дівчиною «інший світ». Ця доленосна зустріч визначила майбутнє О. Кобилянської як українки і української письменниці. Настановна Н. Кобринської – «мені, як українці, треба писати українською мовою» – була реалізована юною авторкою вповні («я не знехтувала вивчення української мови та переробила жадібно все, що пересилала і привозила Софія О[куневська], часами й Н. Кобринська» [5, с. 310].

Третій етап – утвердження власної національної та громадянської ідентичності як основи творчості. В його-тексті постає письменниця, яка не лише пізнає, а формує і розвиває український світ власною творчістю. Тому саме тепер вона чітко визначає мету творчості: «Пишучи про що-будь, довше чи коротше, я лиш одно мала в душі – Україну, ту велику, пишну, пригноблену, сковану Україну, її одну і нічо більше» [5, с. 310].

Отже, крізь серпанок автобіографічних текстів постає аристократична, вразлива, тонка, делікатна, ніжна жінка, а водночас сильна, цільна, часто безкомпромісна письменниця і громадська діячка, естетка, глибоко емпатична натура та непримиренна борчиня з «узкоглядністю, тупоумством і невільничими поглядами», заскорузлістю життєвих принципів.

Оповідь про себе будується як сума фрагментів: опис власного життя відбувається у вигляді нагромадження фактів і життєвих явищ письменниці, які сприяли її творчому зростанню та водночас пов'язані з певним періодом життя: це випадки з життя мисткині, які закарбувалися в пам'яті відповідно до певного переживання чи емоції та роздумів, які формуються відповідно до цих переживань подій. Її автобіографічні тексти відзначаються особливою щирістю, відвертістю, суб'єктивізмом в описі певних фактів життя. А водночас свідчать про наміри авторки представити себе та історію власного життя як біографічний сюжет, як історію, якій притаманне вільна композиційна побудова тексту, не укладена у формальності канону.

Перспективу дослідження бачимо у аналізі автобіографій О. Кобилянської під психоетологічним кутом зору, що уможливить осягнути психоструктуру автобіографічних текстів письменниці.

Література:

1. Луців Л. Ольга Кобилянська (В 100-річчя її народин). Нью Йорк-Джерзі Сіті : Вид-во «Свобода», 1965. 69 с.

2. Бучко Д. Коли народилася Ольга Кобилянська. *Наук. Вісн. Чернівецького Університету: Зб. Наук. Праць*. Чернівці: Рута, 1999. Вип. 58–59. *Слов'янська філологія*. С. 31–32.
3. Черкашина Т. Жанрово-типологічні риси української автобіографії ХХ століття. *Синopsis: текст, контекст, медіа*. 2014. № 4. URL: <http://synopsis.kubg.edu.ua/index.php/synopsis/article/viewFile/118/106> (дата звернення: 05.01.2024)
4. Кобилянська О. Твори. В 5 т. Т. 5. К.: Держ. вид-во худ. літ., 1963. 767 с.
5. Кобилянська О. Зібрання творів: У 10 т. Т. 9: Щоденники. Публіцистика. Критика. Спогади. Автобіографії. Чернівці: Букрек, 2022. 292 с.
6. Агеева В. Переднє слово. *З непокритою головою. Українська жіноча проза*. К.: Комора, 2017. 424 с.
7. Михида С. Конфлікт темпераментів у психоструктурі Ольги Кобилянської: психоетикальний зріз. *Наукові записки Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. Сер. Філологічні науки*. 2009. Вип. 85. С. 284–291. URL: <http://surl.li/puvhs> (дата звернення: 15.12.2023)
8. Мельничук Я. На вечірньому прюзі: Ольга Кобилянська в останній період творчості (від 1924 р.) Чернівці : Видничий дім «Букрек», 2006. 216 с.
9. Криворучко К. І. «Я до послідного свого віддиху буду працювати для свого народу...» (Листи Ольги Кобилянської у фондах ІЦДАВО України). *Архіви України*. 2013. № 5. С. 146–166. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ay_2013_5_11 (дата звернення: 20.09.2023)

Lipnytska I., Savchenko I. Olga Kobylyanska in the mirror of autobiographies

Summary. The article is devoted to the study of the autobiographies of Olga Kobylyanska, a famous Ukrainian writer and public figure. Olga Kobylyanska left a generous legacy of autobiography for researchers of her life and work – five autobiographies, diaries, memoirs and an extremely interesting and at the same time rich in communication epistolary.

The purpose of the article is a comprehensive analysis of the genre and structural levels of Olga Kobylyanska's autobiographies from the perspective of researching the peculiarities of the representation of the “author's self”.

The peculiarities of self-reflection, self-presentation and self-identification as a complex artistic and mental complex of authorial self-awareness of O. Kobylyanska-writer have been clarified. Autobiographies of O. Kobylyanska were written at different times, for different reasons and for different customers.

It has been proven that in her autobiographies, O. Kobylyanska focused on introspection of her own creativity, the motivation for writing her works, on what shaped her as an artist, what motivated her to create, how she experienced tragedies and failures, how she was influenced by external events, what was the significance for her artistic self-improvement little communication with specific people.

An important feature of all Olga Kobylyanska's autobiographies is the kinship of her own biography and creativity, therefore the life story is presented as a chronology of a creative process that does not stop (this is evidenced by the mention of the work on the novel “Land”). The mainstay of O. Kobylyanska's autobiographical discourse is artistic self-reflection.

O. Kobylyanska approaches the creation of an autobiographical text as a modernist writer who presents herself

to the public as a heroine of a modern essay. The writer does not reproduce the facts and events of her own life that come to mind, but creatively reinterprets them, using a wide range of tools of psychological analysis, including psychoanalysis. In this way, the author solves several tasks: to introduce the reader to the magical world of art, to simulate those situations from

the past, to return to those important milestones in her life that left certain questions in order to find answers, achieving a psychotherapeutic result.

Key words: autobiography, ego-document, ego-text, identity, self-presentation, psychology of creativity, self-identification, O. Kobylyanska.